

# Har foreldre betydning for barns utvikling av personlighet?

Siri Harlem

*"Mor og far preger personligheten din mer enn du aner. Små feil kan skade barnet ditt"*  
(Dagbladet, 06.10.2003, s. 6-7).

**Slike overskrifter virker neppe sjokkerende på folk flest i dag, heller ikke på psykologer og andre som jobber innen psykologiske fagfelt. Oppfatningen om at foreldre former og påvirker hvordan barna deres blir har vært gjeldende i psykologien i lang tid, men er dette bildet riktig? Foreldre spiller opplagt en rolle i barnas utvikling og oppvekst, men er det sikkert at de spiller en så viktig rolle som antatt, eller er det en mulighet for at dette kan være en sannhet med modifikasjoner?**

## Den evigvarende debatten - arv og miljø

Spørsmålet om barndommens betydning for senere utvikling av personlighet kaster oss ut i en av de mest sentrale debattene i psykologien, nemlig arv-miljødebatten. Er personlighet et resultat av miljøpåvirkning eller et uttrykk for genetisk forhåndsprogrammering? Det er liten tvil om at svaret på disse spørsmålene ligger nærmere "både og", enn "enten eller". Debatten strekker seg over flere ulike nivåer, og når det gjelder denne artikkelens problemstilling er det særlig to nivåer som gjør seg gjeldende.

Den ene av disse debattene foregår på et klassisk arv versus miljø-plan, det vil si mellom atferdsgenetikere og de som ikke helt anerkjenner atferdsgenetikens funn. Sistnevnte holder en knapp på den klassiske psykologiens tanker og ideer, som blant annet kommer fra romantikken, empirismen og dualismen (Pinker, 2002). Her inngår både psykologer, psykiatere og andre som jobber innen psykisk helse, og dette er også de fleste "vanlige" menneskers oppfatning (Kennair, 2003; Paris, 2000). Paris omtaler dette synet som "*myths of childhood*". En av mytene går direkte på temaet her, nemlig at ulike foreldrestiler og -kvalitet har betydning for utvikling av personlighet og psykologiske forstyrrelser. Atferdsgenetikere (Pinker, 2002; Kennair, 2003; Paris, 2000) hevder slike oppfatninger ikke har noen forankring i virkeligheten da de ikke er basert på vitenskapelige resultater, og mener oppmerksomheten følgelig bør rettes mot nye, mer evidensbaserte teorier, som for eksempel atferdsgenetikk.

Den andre diskusjonen foregår blant de som har anerkjent funnene i genetisk forskning, og går mer på hvilke deler av miljøet som har størst betydning. Denne diskusjonen er kanskje den mest interessante innen atferdsgenetisk forskning i dag. Miljø i atferdsgenetisk sammenheng betraktes som "alt som ikke er arv" (Plomin og Colledge, 2001), og deles videre inn i ulike undergrupper. Det diskuteres både hvordan disse undergruppene bør defineres og hvilke deler som har betydning for utvikling av personligheten. Hovedskillet går mellom delt og ikke-delt miljø, som vil bli definert og diskutert videre.

## Atferdsgenetikens bidrag til personlighetsutviklingsfeltet

Atferdsgenetiske studier ser på sammenhengen mellom genoty-

pisk og fenotypisk varians, og prøver å kartlegge i hvilken grad individuelle forskjeller i personlighet skyldes forskjeller i arv og miljø. Genotypisk varians er forskjeller i genmaterialet hver person har. Fenotypisk varians er observerbare individuelle forskjeller (Larsen og Buss, 2002). Personlighet beskrives gjerne i form av trekk, både i dagliglivet og i psykologien. Costa og McCrae definerer personlighetstrekk som: "*dimensions of individual differences in tendencies to show consistent patterns of thoughts, feelings, and actions*" (1990, s. 23). Spesifikke trekk vil ikke bli behandlet her, så det refereres kun til personlighet som fellesbetegnelse.

Turkheimer (2000) oppsummerer atferdsgenetikens viktigste bidrag til personlighetspsykologien i tre lover, og han får støtte fra blant annet Pinker (2002), som går så langt som å hevde at disse lovene er de viktigste oppdagelsene i psykologiens historie. Den første loven sier at alle menneskelige psykologiske trekk er arvbare. Den andre loven erklærer at effekten av å være oppdratt i samme familie er mindre enn effekten av gener, mens den tredje loven hevder at andre, ukjente faktorer, utenom gener og familier står bak en stor del av variansen til psykologiske trekk.

To av de viktigste funnene fra genforskningen fokuserer i høyeste grad på miljø. Det første av disse funnene er at miljøpåvirkning virker på et ikke-delt plan, og gjør at barn som vokser opp i samme familie blir ulike. Det andre er at genetiske faktorer ofte bidrar til målinger av miljøet som brukes i psykologisk forskning. Sandra Scarr (1992) åpner for eksempel for at gener styrer miljø, gjennom at barn konstruerer miljøet ved hjelp av sine medfødte trekk.

## Atferdsgenetiske metoder

Atferdsgenetikken har empirisk grunnlag fra familie-, adopsjons- og tvillingstudier for å underbygge sine teorier. Individene i en familie deler både gener og miljø og derfor blir det selvsagt vanskelig å fastslå hva i de individuelle forskjellene som skyldes arv og hva som skyldes miljø (Buss og Larsen, 2003). Dette problemet har vitenskapen fått hjelp av naturen til å omgå, nemlig ved hjelp av tvillingstudier. Tvillingstudier kan anses som et naturlig eksperiment når det gjelder likheter i personlighet fordi eneggede, eller monozygotiske (MZ) tvillinger deler 100 prosent av genene, mens toeggede, eller

dizygote (DZ) tvillinger deler i gjennomsnitt 50 prosent av genene sine med hverandre. Ved å sammenligne MZ- og DZ tvillingpars skåre på for eksempel personlighetstester, er det mulig å finne ut hvorvidt gener bidrar til forskjeller i likhet mellom dem (Matthews & Deary, 1998).

I tillegg til tvillingstudier har adopsjonsstudier vært viktige bidrag til kunnskap i atferdsgenetikken. I adoptivfamilier er det mulig å studere foreldre og barn som ikke er genetisk beslektet, og søsken som ikke deler gener, men som er oppdratt i samme familie. Hvis det er positiv korrelasjon mellom adoptivforeldre og deres adopterte barn gir dette sterk støtte til miljøpåvirkning for det aktuelle personlighetstrekket. En nullkorrelasjon mellom adoptivbarn og deres biologiske foreldre vil også tyde på at det er miljøet og ikke genene som har betydning. Motsatt vei vil korrelasjon tyde på at genene *har* betydning (Larsen og Buss, 2002).

Et av de mest innflytelsesrike designene innen atferds-genetikk er kombinasjon av tvilling- og adopsjonsstudier, som foregår ved å studere tvillingpar oppdratt i ulike hjem. Korrelasjonen mellom MZ tvillinger oppdratt atskilt kan i følge Larsen og Buss (2002) tolkes som en direkte indikasjon på heritabilitet. For eksempel vil en korrelasjon på .65 for et gitt personlighetstrekk mellom MZ oppdratt i ulike hjem bety at 65 prosent av de individuelle forskjellene er arvbare.

Estimatet av arv varierer noe fra studie til studie, men den genetiske innflytelsen varierer for de fleste personlighetstrekk mellom 30 og 50 prosent (Scarr, 1992; Tellegen et. al, 1988; Harris, 1998; Turkheimer, 2000). Dette er også noe av den beste dokumentasjonen av miljøets påvirkning på personlighet, for det er naturlig å tro at de resterende prosentene (rundt 50-60 prosent) skyldes miljø. Forskningsresultater viser altså at miljøet er den variabelen som ser ut til å ha mest påvirkning, og det er på dette området mye av dagens debatt foregår: Hva er egentlig miljø? Er det en enhetlig variabel? Hvis miljøet ikke er en enhetlig variabel, hvilke deler av det er det som påvirker personligheten?

### Delt versus ikke-delt miljø

Det tradisjonelle synet på hva som former personligheten har helt siden Freuds tid fokusert på at variasjoner i normalmiljøet, særlig i familien (delt miljø), former personligheten og bestemmer hvordan barn blir som voksne (Scarr, 1992). Resultater fra atferds-genetikken viser at miljøpåvirkning står for litt mer enn halvparten av variansen i de fleste psykologiske trekk, men overraskende nok er de viktigste miljøhendelsene ikke delt av familiemedlemmer (Plomin og Colledge, 2001). Det går altså et skille mellom det tradisjonelle synet på hva i miljøet som påvirker og resultatene fra de fleste atferds-genetiske studier.

Delt og ikke-delt miljø kan defineres på ulike måter, og dette er blitt en diskusjon i seg selv. I følge Larsen og Buss (2002) er delt miljø det som søsken har felles, for eksempel antall bøker i huset, foreldrenes verdier, skole, religion osv. Det ikke-delte miljøet derimot, er alt som erfares ulikt av søsken i en familie. Det kan være venner, at foreldrene oppfører seg ulikt mot søsknene og lignende faktorer. Reiss, Neiderhiser, Hetherington & Plomin (2000) hevder at delt miljø er sosiale og fysiske faktorer delt av søsken i samme familie, som påvirker utvikling. Ikke-delt miljø er de sosiale og fysiske faktorer, ikke delt av søsken i samme familie, som påvirker utvikling. Denne definisjonen er i tråd med definisjonen Buss og Larsen bruker, og er nok den mest brukte på området.

Atferds-genetiske funn er stort sett konsistente når det gjelder spørsmålet om hvorvidt det er delt eller ikke-delt miljø som har betydning, og majoriteten rapporterer at det er det ikke-delte miljøet som viser seg å ha størst innvirkning på personligheten. Det at så mange kommer fram til samme konklusjon på et så kontroversielt felt er overraskende, og i lys av dette er det overraskende at de tradisjonelle mytene Paris (2000) referer til ikke begynner å få mindre plass, særlig innenfor psykologien som fagfelt.

### Objektivt og effektivt miljø

Når det gjelder ikke-delt miljø dreier diskusjonen seg i dag særlig om "hva" og i litt mindre grad om "hvor mye". Turkheimer og Waldron (2000) skiller mellom objektivt og effektivt ikke-delt miljø.

Det objektive miljøet refererer til miljømessige hendelser slik de kan observeres av en forsker, i motsetning til hvordan det påvirker familiemedlemmer. Spørsmålet om hvorvidt det objektive miljøet er delt eller ikke-delt refererer bare til om det utgjør miljøet til flere søsken i familien, og tar ikke hensyn til om det bidrar til å gjøre søsken mer like eller ikke. Objektivt ikke-delte hendelser er hendelser som utgjør miljø kun for én av søsknene, for eksempel ulike venner, sportsaktiviteter, og så videre.

Effektivt miljø kan defineres av resultater: Hvis for eksempel skilsmisse, som i utgangspunktet ses på som objektivt delt miljø, gjør søsken i samme familie mer ulike, vil den effektive miljøpåvirkningen være ikke-delt i stedet for delt. Det er altså den individuelle opplevelsen som definerer den effektive påvirkningen som ikke-delt.

Reiss, Neiderhiser, Hetherington & Plomin, (2000) undersøkte systematisk familiemiljø som en ikke-delt miljøkilde i et ti år langt prosjekt som forkortes NEAD (Nonshared Environment and Adolescent Development). Studien gikk blant annet ut på å samle informasjon om samme hendelse fra foreldre og fra barn (søsken) for å sjekke korrelasjonen disse i mellom. Søskenkorrelasjonene var moderate, noe som tyder på at hendelser i hjemmet kan ses som ikke-delte erfaringer. I kontrast ga foreldrenes rapporter høye søskenkorrelasjoner, noe som kan indikere at foreldre ikke er en god kilde til informasjon om hvorvidt barns miljø er delt eller ikke-delt. Disse resultatene støtter tanken om at ikke-delt miljø må ses i forhold til subjektive erfaringer.

### Kan forskjeller i foreldres behandling forklare den ikke-delte miljøvariansen?

For identiske tvillinger oppdratt i samme hjem er korrelasjonen sjelden mer enn .50 når det gjelder personlighetskarakteristikker. I tillegg viser altså undersøkelser at delt miljø har veldig liten betydning. Det vil si at det gjenstår minst 30 prosent (etter at feilkilder er regnet med) som ikke er forklart verken av gener eller av delt familiemiljø/oppdragelse. Da dette ble kjent vendte de fleste forskere seg, i følge Harris (1995), til teorien om at



foreldre behandler søsken ulikt.

Eksempler fra studien til Turkheimer og Waldron (2000) viser at negativ foreldreatferd rettet spesifikt mot én av søsknene (ungdommer) korrelerer sterkt med dette barnets antisosiale atferd. Slik negativ foreldreatferd kan oppfattes som ikke-delt miljø, siden den er rettet mot kun et av barna. Når slike assosiasjoner blir funnet mellom ikke-delt miljø og resultater i form av atferd/personlighetstrekk, kommer spørsmålet om retning på tale: Er differensiell atferd fra foreldre grunn til, eller resultat av søskenforskjeller i antisosial atferd (Plomin og Colledge, 2001)?

Scarr (1992) gir uttrykk for at foreldreatferd kan være et resultat av forskjeller i personlighet hos barn, i det hun mener at individer konstruerer sine omgivelser. Denne tanken er kontroversiell både blant utviklingspsykologer og foreldre. Scarr uttrykker forståelse for foreldres frustrasjon over denne nye tanken, men påpeker også verdien av å formidle det hun kaller nøyaktig informasjon; særlig fordi det kan gi foreldrene en mulighet til å redusere angst og forventninger til seg selv og sine ferdigheter som foreldre. Scarr mener ikke at foreldre ikke har betydning, noe kritikere til atferdsgenetikk kan hevde når de blir møtt med denne typen teorier og argumenter (se Collins et al., 2000 for generell kritikk). Hun snakker om at barn trenger et *good enough environment*, der neglisjering og misbruk ikke er elementer som fremmer normal utvikling. Er derimot miljøet godt nok, og barnet har noen som er *foreldreaktive* til å ta vare på seg, vil barnet kunne utvikle seg normalt. Det har i følge Scarr liten hensikt å være "perfekte foreldre", i hvert fall ikke for å forme eller fremme en viss personlighet hos barn.

Der andre forskere vendte seg mot foreldreatferd som mulig forklaring på de resterende prosentene som verken forklares av gener eller familiemiljø, hevder Harris (1995) at det som har størst betydning er venner (peer-groups). Dette har provosert både fagfolk og andre, og kritikken går blant annet på at foreldre vil være overflødige hvis dette stemmer. Harris understreker imidlertid at foreldre ikke er overflødige, og at det er utilgivelig å neglisjere eller mishandle barna sine (Harris, 1998). Hun fremstiller en ny utviklingsteori, "*Group Socialisation Theory*" (GS) som hevder at sosialisering er kontekstspesifikk, og at den i stor grad foregår blant venner, både i barne- og ungdomsårene. Det er disse intra- og intergruppeprosessene som er ansvarlige for å forme miljømessige forandringer i barnets personlighetsutvikling. Det må imidlertid legges til at vennegruppers rolle i denne sammenhengen langt fra er testet ut og stadfestet (Plomin et al, 2000).

Loehlin (1997) stiller spørsmålet: Har overlapping av venner større betydning enn lik behandling fra foreldre?



Spørsmålet er en direkte test av GS-teorien til Harris. Han konkluderer med at når alt kommer til alt er svaret kanskje ja: Felles venner ser ut til å ha større betydning for utvikling av personlighet enn foreldrenes like oppdragelse (tvillinger), men korrelasjonene var ikke spesielt høye. Loehlins data gir altså svak støtte til Harris' teori. Loehlin konkluderer også med at foreldres oppdragelse ser ut til å ha innvirkning både på personlighet og prestasjon, mens venner bare hadde innvirkning på personlighet.

De som ikke er familiære med, ikke vil godta, eller ikke er enige i atferdsgenetikkenes forskningsresultater, kan bli provosert av dette feltets påstander, som tross alt rokker ved en tro som har blitt sett på som "den riktige" i flerfoldige år. Tanken om at foreldre kanskje ikke spiller like stor rolle som tidligere antatt er ny, og kan virke provoserende og revolusjonerende som all annen ny kunnskap som rokker ved gjeldende oppfatninger.

### Oppsummering

Atferdsgenetikken ser ut til å ha bidratt i stor grad til forskningen og forståelsen rundt hva det er som påvirker utviklingen av personlighet. Først og fremst viser atferdsgenetikken at miljø har større betydning enn gener når det gjelder utvikling av personlighet. I følge forskningsresultater fra familie-, tvilling og adopsjonsstudier ser det altså ut til at foreldre spiller mindre rolle, og ikke-delt miljø større rolle ved barns utvikling av personlighet enn tidligere antatt. Det er også viktig å påpeke avslutningsvis at foreldre selvfølgelig og absolutt spiller en rolle. Barn trenger mat, kjærlighet, trygghet, og et "godt nok" miljø (Scarr, 1992), for å utvikle seg og trives. Det ser ut til å være behov for videre arbeid med å integrere kunnskap fra atferdsgenetikken med eksisterende forståelse også innen psykologiske fagfelt i dag. Forståelse og samarbeid er viktige elementer i prosesser der kunnskap er det overordnede målet, og her ligger en av utfordringene for videre forskning.

### Referanser

- Collins, W. A., Maccoby, E. E., Steinberg, L., Hetherington, E. M., & Bornstein, M. H. (2000). Contemporary Research on Parenting: The Case for Nature and Nurture. *American Psychologist*, 55(2), 218-232.
- Costa, J., P. T., & McCrae, R. R. (1990). *Personality in adulthood*. New York: Guilford.
- Harris, J. R. (1995). Where Is the Child's Environment? A Group Socialization Theory of Development. *Psychological Review*, 102(3), 458-489.
- Harris, J. R. (1998). *The Nurture Assumption: Why children turn out the way they do*. New York: Touchstone Books.
- Kennair, L. E. O. (2003). Behold the Paradigm Shift. *Human Nature Review*, 3, 196-209.
- Larsen, R. J., & Buss, D. M. (2003). *Personality Psychology: domains of knowledge about human nature*. New York: McGraw-Hill
- Loehlin, J. C. (1997). A Test of J. R. Harris's Theory of Peer Influences on Personality. *Journal of Personality & Social Psychology*, 72(5), 1197-1201.
- Matthews, G., & Deary, I. J. (1998). *Personality Traits*. New York: Cambridge university press.
- Paris, J. (2000). *The Myths of Childhood*. Philadelphia, PA: Mazer/Brunner.
- Pinker, S. (2002). *The Blank Slate*. London: the Penguin Group.
- Plomin, R., DeFries, J. C., McClearn, G. E., & McGuffin, P. (2000). *Behavioral genetics*. New York: W. H. Freeman.
- Plomin, R., & Colledge, E. (2001). Genetics and Psychology: Beyond Heritability. *European Psychologist*, 6(4), 229-2240.
- Reiss, D., Neiderheiser, J. M., Hetherington, E. M., & Plomin, R. (2000). *The Relationship Code*. Cambridge: Harvard University Press.
- Scarr, S. (1992). Developmental Theories for the 1990s: Development and Individual Differences. *Child Development*, 63(1), 1-19.
- Tellegen, A., Lykken, D. T., Bouchard, T. J., Wilcox, K. J., Segal, N. L., & Rich, S. (1988). Personality Similarity in Twins Reared Apart and Together. *Journal of Personality & Social Psychology*, 54, 1031-1039.
- Turkheimer, E., & Waldron, M. (2000). Nonshared environment: A theoretical, methodological, and quantitative review. *Psychological Bulletin*, 126(1), 78-108.
- Turkheimer, E. (2000). Three Laws of Behavior Genetics and What They Mean. *Current Directions in Psychological Science*, 9(5), 160-164.

Illustrasjoner: [www.gettyimages.com](http://www.gettyimages.com)

Siri Harlem er stud.polit innenfor personlighetspsykologi.